

Dokument o smutnej fraške

Ladislav Kováč

Jareš, J., Spurný, M., Volná, K. a kol.: Náměstí Krasnoarmejců 2. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace. Praha: Univerzita Karlova a TOGGA, 2012.

Tím mladých českých historikov, ktorí vyštudovali filozofickú fakultu Univerzity Karlovej po roku 2000, vydal druhú z troch kníh, v ktorých analyzujú husákovskú „normalizáciu“ na jednej z fakúlt najprestížnejšej z československých univerzít. Ide o vedecké dielo, založené na dôkladnom spracovaní archívnych materiálov i na rozhovoroch s aktérmi – autori popisujú, ale nemoralizujú a nenormujú. No je to čítanie smutné, presmutné. Karl Marx netušil, ako slávna téza, ktorú vyslovil, že ak sa dejiny opakujú, tak už len v podobe frašky, sa potvrdí v testovaní jeho sociálnej utópie v našej krajine.

Čím návrat k „normálu“ začal? Zlomením morálnej chrbtice českého a slovenského národa. Deväťdesiat percent obyvateľov štátu boli šokovaní vpádom „bratských“ armád v auguste 1968 s presvedčením, že ide o akt okupácie. Ale dva roky na to boli všetci zamestnaní občania pozvaní pred previerkové komisie – všetci, nie iba členovia komunistickej strany, ktorá to všetko spôsobila – a mali sa vyznať, že vojenský prepád uvítali ako priateľskú pomoc pri záchrane socializmu. Neboli to politické previerky, ale previerky mravné. Zopár ľudí povedalo pravdu, ale väčšina pravdu zahmlievala, ošívala sa a vyhovárala. Zopár darebákov pochopilo, že nadišla ich príležitosť, aby svoju neschopnosť a závisť vykompenzovali uchopením moci, ktorú kolaborantom okupácia ponúkla. Bol to tragický začiatok so zlými dôsledkami: výmenou vedúcich pracovníkov, prepúšťaním z práce, zničenými kariérami, znemožňovaním prijatia na štúdium detí tých rodičov, ktorých postihli čistky. No to, čo po čistkách nasledovalo, bola už len tragikomédia, povedané Tylovými slovami: „fidlovačka aneb žádný hněv a žádná rvačka“ – koľko československých fabrik, úradov, škôl, vedeckých ústavov dostalo podobu Kocúrkova!?

Na takéto Kocúrkovo sa premenila pražská filozofická fakulta. Desiat percent učiteľov bolo zo školy vyhodných, aby slúžili ako výstraha. Výstraha zapôsobila. V „dodatkoch k životopisu“ sa veľká časť omilostených (zo strany vylúčených či „vyškrtnutých“) komunistov svedá zo svojho poblúdenia, deklaruje ochotou slúžiť do roztrhania tela (i duše), i s pokorou prijíma trest, ktorý na nich rodná strana uvalila, napr. znemožnenie ciest do cudziny a či zablokovanie kariérneho postupu. V knihe je osud nešťastníkov typizovaný osobným príbehom nadaného a svetovo uznávaného historika, ktorý, podobne ako iný jeho kolega, svoje konanie zdôvodňuje tým, že jediná racionálna voľba bola iba „emigrovat nebo kolaborovat“. Napriek konformnosti funguje ako dobrý učiteľ a študenti ho majú radi. Po prevrate 1989 sa stáva profesorom, predsedom akademického senátu, no rozbehnutá kariéra sa končí, keď sa jeho meno objaví v Cibulkovom zozname agentov Štátnej bezpečnosti. Svoje kontakty s ŠtB poprie, ale začína zanedbávať svoju robotu, umára sa pitkami a čoskoro umiera. Autori zo spisov ŠtB zistili, že ako dlhoročný agent donášal na svojich kolegov a vyslovujú domnienku, že asi trpel ťažkými výčitkami svedomia, takže mu stres z nich privedil psychosomatické ťažkosti a nakoniec aj predčasnú smrť.

Nebol v tom sám. Jediný Slovák medzi štyrmi Čechmi normalizačnej päťky na pražskej fakulte, ktorí boli spočiatku častovaní označením „rudí komisáři“, „likvidační komise“, „krvaví psi“, „mordkomando“ a okolo ktorých sa neskôr vyformovalo „zdravé jadro“ strany, sa stal alkoholikom; prešiel odvykacou kúrou na psychiatrii a smrť ho skosila krátko po roku 1989, keď ho zo školy poslali do predčasného dôchodku. Ako pomerne mladý zomrel aj

pracovník, ktorého trápnu a ponižujúcu sebakritiku autori v knihe citujú a ktorý sa stal po prevrate významným českým sociológom. Raz som už napísal, že „to, čo si zasluhujú ľudské individua, morčatá, čo prežili pokusy komunistického laboratória – rovnako vinníci, obeť i diváci – je bezhraničný súcit“. Priatelia mi vytýkali, že som sa tým zastal mravného relativizmu. Nie. Vyjadril som svoj pohľad biológa. Ale ako občania, ktorým ide o spravodlivosť, musíme trvať na odsúdení a potrestaní tých, čo narušili mravné zásady a pošliapali zákonnosť.

V celom Československu muselo na počiatku normalizácie opustiť vysoké školy 874 pracovníkov. Preskúmať normalizáciu na slovenských vysokých školách sa podujal Fedor Blaščák. Opiera sa o stručné správy, ktoré sme o normalizačných previerkach zhromaždili po Novembri 1989 na ministerstve školstva; obávam sa však, že nebude mať k dispozícii tak bohaté archívne materiály, najmä aj zo straníckych zdrojov, ako mali jeho českí kolegovia. Bude stáť pred tou istou morálnou dilemou, pred akou stáli autori knihy: rozobrať správanie ľudí vo všeobecnosti a pritom sa držať zásady kompletnej anonymizácie, alebo popísať konanie konkrétnych aktérov, aj s uvedením ich plných mien? Nie pre ich diskreditovanie či škandalizovanie, ale pre „zodpovednosť za čo nejdůkladnejší poznání, které má vědec sprostředkovat druhým“ si českí autori zvolili druhý prístup. Prihovárať by som sa zaň aj u nás. Potrebujeme, aby na tých, čo aj dnes znečisťujú spoločnosť ontologickým pragmatizmom, aký sa im osvedčil v dobe komunistického Temna, padla hanba. A aby si ambiciózni mladí ľudia nevyvodili z ich skúsenosti poučenie, že bezzásadovosť je najlepšou cestou k úspechu a nenapodobňovali ich životnú stratégiu.

V závere knihy autori vyslovujú hypotézu, že zdecimovanie vzdelávacieho systému malo za následok, že po roku 1989 „scházela zcela základní dovednost intelektuálů, a to schopnost formulovat obecnější stanoviska, která by ve veřejném prostoru mohla působit jako protipól přirozeně technokratického diskurzu větší části politických elit“. Áno, záťaž komunizmu na nás stále ešte leží. Všetak aj v západnom Nemecku, kde po druhej svetovej vojne došlo k obnoveniu demokracie, začalo dôkladné vyrovnávanie sa s nacizmom až po dvadsiatich rokoch. Pritom preň tam mali ľahší štart: hneď po vojne spojenci norimberským procesom obnovili vládu zákona, vynútili zákaz nacistickej strany a vytvorili predpoklady pre výchovu novej generácie právnikov. Ešte jednoduchšie to mala detotalitarizácia vo východnej časti Nemecka po zbúraní berlínskeho Múru: akademikov i sudcov, poznačených predchádzajúcimi dvomi totalitnými režimami, nahradili demokratickí odborníci zo západného Nemecka. My na Slovensku takú náhradu nemáme. Našťastie máme už vzdelaných mladých ľudí, čo komunizmus nezažili na vlastnej koži. Verím, že talentovaným tvorcom medzi nimi posluží dielo českých vrstovníkov ako inšpiračný zdroj v úsilí o to, aby sme sa konečne stali normálnou kultúrnou krajinou. Pravda, ak to závrtná dynamika doby vôbec ešte dovolí.

Autor je vysokoškolský učiteľ